

İLK MODERN OSMANLI
Ahmed Vâsıf'ın Fikri Gelişimi

Ethan L. Menchinger halen Michigan Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Daha önce Berlin'deki Forum Transregionale Studien ile Freie Universität'te doktora sonrası araştırmacı, Toronto Üniversitesi'nde konuk akademisyen olarak bulunmuştur.

Nurettin Elhüseyni (Silvan/Diyarbakır, 1954). Darüşşafaka Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu. AnaBritannica'da yazı kurulu üyesi ve çeşitli yayın kuruluşlarında editör olarak çalıştı. Halen serbest çevirmenlik ve araştırmacılık yapıyor. Çevirdiği kitaplardan bazıları: *Demokrasi Neye Yarar?* (YKY, 2010); *Solan Akdeniz: 1550-1870 / Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım*, Faruk Tabak (YKY, 2010); *Gezgin Şölen: Gıda Küreselleşmesinin On Bin Yılı*, Kenneth F. Kiple (YKY, 2010); *Canavarlar - Garip Yaratıklar Kitabı*, Christopher Dell (YKY, 2010); *İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı*, Niall Ferguson (YKY, 2011); *1000 Muhteşem Resim* (YKY, 2012); *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, Niall Ferguson (YKY, 2012); *Kırım: Son Haçlı Seferi*, Orlando Figes (YKY, 2012); *Sarayın İmgeleri: Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*, Emine Fetvacı (YKY, 2013); *Ölümsüzlük Kurulu*, John Gray (YKY, 2013); *Yirminci Yüzyıl Üzerine Düşünceler*, Tony Judt (YKY, 2013); *Haberini Alayım, Yeter: Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi*, Orlando Figes (YKY, 2013); *Stalingrad*, Antony Beevor (YKY, 2014); *Fikirler Tarihi: Ateşten Freuda*, Peter Watson (YKY, 2014); *Tarihi İcat Eden Adam: Herodotos'la Seyahatler*, Justin Marozzi (YKY, 2015); *18. Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası: Turquerie*, Haydn Williams (YKY, 2015); *Sıfır Yılı [1945'in Tarihi]*, Ian Buruma (YKY, 2015); *Armut Dibine Düşmeyince*, Andrew Solomon (YKY, 2016); *Karanlık-Kültürel Bir Tarih*, Nina Edwards (YKY, 2020); *Meydan ve Kule*, Niall Ferguson (YKY, 2020); *İngilizlerin Gözünde Türkiye: 1776-1923*, David S. Katz (YKY, 2021); *Araplar - Kavimler, Kabileler ve Devletlerin Üç Bin Yıllık Tarihi*, Tim Mackintosh-Smith (YKY, 2022).

ETHAN L. MENCHINGER

İlk Modern Osmanlı

Ahmed Vâsıf'ın Fikri Gelişimi

Çeviren
Nurettin Elhüseyni

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5971
Tarih - 162

İlk Modern Osmanlı - Ahmed Vâsıf'ın Fikri Gelişimi / Ethan L. Menchinger
Özgün adı: The First of the Modern Ottomans - The Intellectual History of Ahmed Vasıf
Çeviren: Nurettin Elhüseyni

Kitap editörü: Derya Önder
Düzeltili: Filiz Özkan

Kapak ve sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Hasan Fırat

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 44452

Çeviriye temel alınan baskı: Cambridge University Press, 2017.
1. baskı: İstanbul, Nisan 2022
ISBN 978-975-08-5340-1

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2019
Sertifika No: 44719
© Ethan L. Menchinger, 2017
Bu çeviri Cambridge University Press izni ile yayımlanmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
[facebook.com/yapikrediyayinlari](https://www.facebook.com/yapikrediyayinlari)
twitter.com/YKYHaber
[instagram.com/yapikrediyayinlari](https://www.instagram.com/yapikrediyayinlari)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Natalia için

İçindekiler

Haritalar • 9
Teşekkür • 11
Metne İlişkin Not • 13
Şahıslar • 17
Kronoloji • 23
Kısaltmalar • 29

GİRİŞ • 35

1. DOĞUDAN GELİŞ:

ÇOCUKLUK VE GENÇLİK (yak. 1735-1768) • 47

2. SAVAŞTA (1768-1774) • 59

2.1. Tuna Cephesi, 1768-1771 • 59
2.2. Boşa Çıkan Barış Çabaları, 1772-1773 • 73
2.3. Yenilgi Şoku, 1773-1774 • 84

3. HİZİP VE ISLAHAT YILLARI (1774-1787) • 92

3.1. Mesleki Düşüş, 1774-1779 • 92
3.2. Islahatın Bir Sözcüsü, 1779-1783 • 103
3.3. “Ehven-i Şerreyn”, 1783-1784 • 115
3.4. Islahat Hizbinin Çöküşü, 1784-1787 • 123

4. “ŞANLI SÜRGÜN”: İSPANYA'DA (1787-1788) • 133

4.1. Ecnebi Sahillerde, 1787 • 133
4.2. Aydın Bir Sarayda Gözlemler, 1787-1788 • 142

5. SAVAŞTA (1788-1792) • 155

5.1. Savaş Dönemi İstanbulu, 1788-1791 • 155
5.2. Tuna Cephesi, 1791 • 162
5.3. Maçın Boykotu, 1791 • 173
5.4. Taşradaki “Kızılbaş”, 1791-1792 • 177

6. VÂSİF VE NİZÂM-I CEDÎD (1792-1800) • 185

6.1. Dışarıdan Bakış, 1792-1793 • 185

6.2. “*Mehâsinü'l-Âsâr*”, 1793-1794 • 194

6.3. Sürgünden Teselliye, 1794-1798 • 204

6.4. Yeni Savaşlar, Yeni Taltifler, 1798-1800 • 218

7. ŞÖHRETİN ZİRVESİ (1800-1806) • 227

7.1. Islahat ve Hoşnutsuzluklar, 1800-1802 • 227

7.2. Geçmişini Yeniden Yazmak, 1802-1805 • 239

7.3. Reisülküttap, 1805-1806 • 260

8. SONSÖZ: ESKİ VE MODERN VÂSİF • 275

8.1. Ölüm ve Ölümden Sonraki Hayat • 275

8.2. Vâsif ve Osmanlı Tarihi • 280

Ek: Hulâsatü'l-Kelâm fî Reddi'l-'Avâm'ın Asıl Yazarı Meselesi • 286

Sözlükçe • 295

Bibliyografya • 301

Dizin • 317

Haritalar

1. Osmanlı İmparatorluğu, yak. 1800
2. Tuna Harekât Alanı, yak. 1768-1792
3. Bourbon İspanyası, yak. 1787/1788

Teşekkür

Ahmed Vâsîf'la ilk "tanışma"yı 2006 sonbaharında Toronto Üniversitesi'nde yazdığım lisans tezi sağladı. Yıllar sonra onun biyografisini yazmam, burada tamamını sayamayacağım kadar çok kişinin ve kurumun zamanındaki yardımı ve cömertliği sayesinde. Öncelikle çalışmamı hem Michigan Üniversitesi'nde doktora tezi şeklindeki ilk haliyle, hem sonraki kitap metni haliyle baştan sona okuyan Gottfried Hagen ile Virginia Aksan'a şükran borcumu belirtmek isterim. Onların yardımı ve makul eleştirileri benim için paha biçilmez değerde oldu. Michael Bonner ve Rudi Lindner da geribildirimleriyle bu kitabın şekillenmesine katkıda bulundular. Michigan Üniversitesi'ne bağlı Yakınoğu Araştırmaları Bölümü ve Rackham Yüksek Lisans Araştırmaları Okulu, Türkiye'deki araştırmamın ilk aşamalarını finanse etti. Berlin merkezli Forum Transregionale Studien'de "Ortadođu'daki Avrupa-Avrupa'daki Ortadođu" programı bana 2014/2015 yılının bir öğretim üyesi olarak, taslak metni yeniden düşünmem, yeniden yazmam ve kara Avrupası genelinde kütüphanelere uğramam için gerekli zamanı ve desteği verdi. Gözden geçirme sürecinin büyük bir kısmının gerçekleştiği Freie Universität'e bağlı Müslüman Kùltürler ve Toplumlar Üzerine Lisansüstü Okulu'nun öğretim kadrosuna ve öğrencilerine özel teşekkür borçluyum. Son olarak, Türkiye'deki Amerikan Araştırma Enstitüsü'nün verdiği 2015 Yaz Bursu, araştırmayı başladığı yer olan İstanbul'da tamamlamamı sağladı; metin son haline 2015/2016'da konuk akademisyen olarak bulunduğum Toronto Üniversitesi'ne bağlı Yakınoğu ve Ortadođu Uygurulukları Bölümü'nde ulaştı.

Birçok iyi kütüphaneci ile arşivcinin yardımı olmadan, bu kitap ortaya çıkamazdı: Ann Arbor'daki Hatcher Lisansüstü Kütüphanesi; Berlin Eyalet Kütüphanesi; Chicago'daki Newberry Kütüphanesi; İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi ve Süleymaniye Kütüphanesi; Londra'daki British Library; Manchester'daki John Rylands Kütüphanesi; Paris'teki Bibliothèque nationale de France; Toronto'daki Robarts ve Thomas Fisher Nadir Kitaplar Kütüphanesi; Viyana'daki Österreichische Nationalbibliothek. Hepsinin personeline isteklerimi güler yüzle (ve doğru biçimde) yerine getirdikleri için teşekkür etmek isterim. Biblioteca Nacional de España, Thomas Fisher Kütüphanesi ve Londra'daki Ulusal Portre Galerisi de koleksiyonlarında bulunan görüntülerin kopyalarını almama incelikle izin verdiler.

Bu tasarıya yol alırken meslektaşlara ve dostlara teşekkür borcum daha az değil. Virginia Aksan kişisel kütüphanesinden çok önemli mikrofilmleri bana ödünç verdi. İstanbul'daki İslâm Araştırmaları Merkezi'nden (İSAM) Kemal Beydilli, Mustafa Bilge ve Seyfi Kenan misafirperverliklerini, tavsiyelerini, Vâsif'a ve 18. yüzyıl kaynaklarına dair derin bilgilerini benden esirgemediler; Kemal Bey ayrıca bu kitabı mümkün kılan dosyaları sağladı. Noah Gardiner Kahire'deki nadir bir yazmayı benim için temin etti, Günhan Börekçi, Kahraman Şakul, Will Smiley ve Aysel Yıldız başka belgeleri gönderdiler ve Victor Ostapchuk bana hakiki bir *hoca* rehberliğini sundu. Maria Marsh ve Cambridge University Press'teki ekibi de benim adıma ehliyetle ve şevkle çalıştı; bu arada isimleri belirtilmeyen iki okur, nihai ürünün belirgin biçimde düzelmesine katkıda bulundu. Bana hep destek vermiş olan aileme (babam Stefan, annem Olivia, geniş ailem ve kayıngillerim Мама, Батько, і Ляріса) bilhassa teşekkür etmek isterim. En büyük teşekkürüm ise yıllarca gösterdiği sevgi ve teşvikten dolayı karım Natalia'yadır. Bu kitabı ona ithaf ediyorum.

Metne İlişkin Not

Yazım ve Özel Terimler

Bu çalışmada Osmanlı Türkçesindeki isimler, unvanlar, terimler ve kavramlar [günümüz Türkçesinde artık yerleşmiş sade halleri dışında yazarın uyarladığı Latince alfabeye uygun yazım biçimleriyle – ç. n.] verilmiş ve [gerektiğinde Osmanlıca telaffuzlarının asılları ilk geçtikleri yerlerde parantez içinde eklenmiştir – ç. n.].

Arapça ve Farsça isimler ile terimler [Türkçede okunuşları esas alınarak çevrilmiştir – ç. n.]. Metinde geçen Osmanlıca ve Türkçe alıntılar [yazarın değerli katkısıyla, asıl kaynaklarından günümüz okurunun anlayabileceği şekilde Ali Suat Ürgüplü tarafından sadeleştirilmiş halleriyle verilmektedir – ç. n.]. Bütün diğer özel terimler [Türkçe okur için çok açık olanlar hariç – ç. n.] Sözlükçe bölümünde açıklanmaktadır. Aksi belirtilmedikçe, kaynak çeviriler bana aittir. [Şahıslar, bibliyografya ve dizin bölümlerinde isimlerin alfabetik sırası tam adlarına göredir – ç. n.]

İsimler ve Tarihler

Böyle bir çalışma kural olarak birçok kişi ve yer ismini barındırır. Kafa karışıklığını azaltmak açısından, metin öncesi sayfalara Ahmed Vâsıf'ın hayatı ile kariyerinde önemli yer tutan simalara ilişkin kısa bilgilerin verildiği ve alfabetik düzenli bir “Şahıslar” bölümü ekledim. Okur, yer isimlerini haritalarda bulacaktır.

Rahat anlaşılması için, asıl metinde Gregoryen takvime göre miladi tarihlenmeyi tercih ettim. Dipnotlarda tarihler hem miladi hem hicri sistemle verilmektedir. Hicri aylar için şu kısaltmaları kullanmaktayım:

- M Muharrem
- S Safer
- Ra Rebiülevvel
- R Rebiülâhir
- Ca Cemâziyelevvel
- C Cemâziyelâhir
- B Receb

Ş	Şaban
N	Ramazan
L	Şevvâl
Za	Zilkade
Z	Zilhicce

Para Birimi

Modernlik öncesi bir toplumdaki para değerini doğru aktarmak zordur. Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılda tarıma dayalı olduğu için, tam bir nakit ekonomisi ve birleşik bir para birimi sistemi yoktu. Yerel ve yabancı sikkelerin serbestçe dolaşımında olduğu bu yüzyıl, Osmanlı-Rus savaşlarının ardından dizginsiz enflasyona sahne oldu. Bununla birlikte, Osmanlı sikkelerine ve denklerine ilişkin birkaç söz, okurun temel bir değer anlayışı edinmesini sağlayacaktır.

En küçük Osmanlı sikke birimi gümüş akçeydi. Ne var ki, akçe 17. yüzyılın sonlarına doğru öylesine değer kaybetti ki, günlük alışverişte yerini daha değerli paraya ve gümüş kuruşa bıraktı. Bu birimler için belirlenen takas rayici 1 kuruş= 40 para= 120 akçe şeklindeydi. Osmanlı para biriminin Avrupa para birimleri karşısındaki nispi değeri meselesi daha karmaşıktır. Örneğin, 1768'de bir Venedik dukası yaklaşık 4 kuruş, bir İngiliz sterlini ise 8 kuruş değerindeydi. Ahmed Vâsıf'ın öldüğü 1806'da, kuruşun değerindeki düşüşten dolayı rayiç ilkinde yaklaşık 8, ikincisinde 15 kuruşa çıkmış durumdaydı. Kariyerinin zirvesinde Vâsıf'ın yıllık kazancı muhtemelen en fazla 15.000 kuruş, yani 1.000 sterlin kadardı. Bunu bir karşılaştırmayla açıklığa kavuşturmak için, Jane Austen'in çok daha zengin bir ülkede yaşayan seçkin bekârları Bay Bingley ile Bay Darcy'nin yıllık gelirlerinin 5.000 ve 10.000 sterlin olduğunu hatırlatayım. Fiyatların daha düşük olmasından dolayı, Vâsıf'ın 15.000 kuruşluk gelire elde ettiği alım gücü, 1.000 sterlinlik gelire sahip bir İngiliz çağdaşından muhtemelen daha yüksekti. Bkz. Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire* (Cambridge, 1999), s. 163, 168.

Son Not

Bu çalışmanın son aşamalarındayken, Vâsıf üzerine İstanbul Üniversitesi'ne sunulan ve vakayinamesinin bir kısmının eleştirel baskısını içeren yeni bir tez elime geçti: Hüseyin Sarıkaya, ed., "Ahmed Vâsıf Efendi ve *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*", 1209-1219/1794-1805" (İstanbul Üniversitesi, 2013).

Vasıf'la ilgili arşiv çalışmasının büyük ölçüde benimkiyle aynı olmasından dolayı, Sarıkaya'ya ancak hemfikir olmadığımız ya da gözümüzden kaçmış belgeleri ortaya çıkardığı durumlarda göndermede bulunmaktayım.